

Василь Ткаченко

ІДЕНТИЧНІСТЬ УКРАЇНИ: З ПОГЛЯДОМ У МАЙБУТНЄ

Автор розглядає проблему переходу України від «ідентичності опору» у вигляді «Україна – не Росія» до «ідентичності проекту майбутнього» у вигляді «Україна – це Європа».

Ключові слова: національний консенсус, національна еліта, «демократична педагогіка», «подвійна периферія», «залежний розвиток», олігархічно-бюрократичний корпоративізм, офшорні рахунки, глобальне політичне пробудження, революція гідності, «міленіуми», соціальне витіснення, Майдан.

Tkachenko V. Identity of Ukraine: look in the future. *The author examines the issue of Ukraine's transition from the «identity of resistance» that contains the idea «Ukraine is not Russia» to “the future project identity» which means «Ukraine is Europe».*

Keywords: national consensus, national elite, «democratic pedagogy», «double periphery», «dependent development», oligarchy-bureaucracy corporatism, offshore accounts, global political awakening, revolution of dignity, «millennials», social displacement, Maidan.

Революція гідності в Україні зримо довела, що широко відомий вислів Леоніда Кучми «Україна – не Росія» все-таки ствердився й закріпився в свідомості переважної більшості українських громадян. Понад те – Євромайдан засвідчив, що цей етап «ідентичності спротиву» ми в основному пройшли. Нині злону дня визначає нова назріла проблема: необхідність опрацювання «ідентичності проекту майбутнього». Надаючи особливого значення подібному документу, у своїй інавгураційній промові Президент України Петро Порошенко зазначив: «А що нам конкретно треба зробити, щоб жити вільно, жити безбідно, жити в мирі і безпеці? Це все написано в Угоді про політичну асоціацію та зону вільної торгівлі з Євросоюзом. Ми разом доклали зусиль до цього документа. Тепер мрію втілити його в життя, а для цього нам треба якнайшвидше підписати економічну частину угоди» [1].

Звісно ж, ідеться не просто про наявність Угоди «на папері», а, що більш значимо, – сприйняття цього документа в свідомості громадян України «як свого». Лиш тільки цей факт міг би засвідчити появу в нашій країні не просто «правлячого класу», а справжньої «національної еліти», яка досягла певного консенсусу навколо ключових проблем поточного моменту: державність, демократія та євроінтеграція. Йдеться й про консенсус еліти у своїх рядах, і про консенсус загальнонаціональний. А останній і має забезпечити легітимність влади.

Тут було б не зайвим звернутися до досвіду інших країн так званого «третього світу», які виявили свою здатність до модернізації, вийшли із зони «залежного розвитку» світової периферії і перейшли в розряд хоч би «напівпериферії», все більше наближаючись до ядра капіталістичної світ-системи. Йдеться насамперед про Бразилію часів президента Фернандо Енріке Кордозу – блискучого інтелектуала, автора понад 20 книг, який в 1994–2002 роках змусив привернути увагу всього світу до «бразильської моделі». Як він пригадує, у свій час йому довелося довго переконувати колег-економістів у правильності обраного ним шляху. Адже багато з них вважали цей шлях пагубним і говорили, що не можна примусити народ сприйняти завідомо непопулярні заходи, неможливо розтлумачити суть складної і комплексної реформи для більшості населення. «Але, – зазначав Кордозу, – я наполягав на своєму і не помилюся. **Метод, до якого ми вдалися, я називаю «демократичною педагогікою» і до цього дня вірю у його ефективність. Надто важливо не боятися знову і знову пояснювати народу свою політику...** Це, зрозуміло, нелегко зробити, але ніколи не можна полишати спроби прихилити виборця на свій бік. Сам я залишаюся послідовним демократом і не сумніваюся: якщо ви готові представити своєму народу всю можливу інформацію і переконати його у своїй правоті усіма доступними вам методами, до вас рано чи пізно прийде успіх. Якщо ж ви вважаєте, що люди не здатні зрозуміти вас і ними слід маніпулювати заради прийняття правильних рішень, то це – початок великих неприємностей. Та ви й не доб'єтеся нічого такими методами – звичайно, якщо ми говоримо про відкрите суспільство» [2].

У зоні «подвійної периферії»

Важливість Угоди про Асоціацію України і Європейського Союзу важко переоцінити. Вона закладає рамки для співробітництва між сторонами, що домовляються, у ту сферу співробітництва, яка обіймає розвиток політичних, торговельних, соціальних, культурних зв'язків та зміцнення безпеки. Угоди про асоціацію Європейський Союз, як правило, укладає в обмін на зобов'язання тої чи іншої держави щодо здійснення політичних, економічних, торговельних і судових реформ. І лише в обмін на виконання цих умов асоційована держава може здобути безмитний доступ до деяких, а то й усіх ринків ЄС (зокрема, до ринку сільськогосподарських продуктів), а також фінансову чи технічну допомогу.

Усе це так, але Угода являє собою документ на тисячу сторінок, які, зрозуміла річ, ніхто із простих громадян України читати не буде – це справа спеціалістів. Однак виконання цього документа буде стосуватися кожного. Але, як це не прикро, в короткотривалій перспективі життя наше навряд чи стане кращим, оскільки будь-який процес адаптації завжди болісний. І до цього ми маємо бути готовими. Поліпшення може наступити лише в середньостроковій, а то й довгостроковій перспективі. І щоб стійко перенести найближчий період адаптації, необхідно хоча б у загальних рисах зрозуміти, що іншого не дано, що будь-які напівзаходи будуть лише погіршувати ситуацію і відтягувати процес оздоровлення.

А для цього необхідно усвідомити, що нинішнє українське суспільство тяжкохворе, що воно перебуває в стані загострення кризи. А криза, як відомо, у перекладі з грецької – рішення, поворотний пункт або стан, для котрого існуючі до того засоби в досягненні мети за наявних умов стають неадекватними.

З одного боку, ми маємо прийти до розуміння того, що нинішній світ жорстокий, висококонкурентний і, за великим рахунком, несправедливий. Капіталістична система об'єднує в собі три складові: ядро, напівпериферію та периферію. Між ними складаються відносини «залежного розвитку»: шляхом нееквівалентного обміну виграє ядро (розвинуті капіталістичні країни); периферія програє («третій світ»), а напівпериферія (наприклад, так звані країни БРІК – Бразилія, Росія, Індія й Китай) посідають проміжне становище [3]. Як ми вже неодноразово зазначали в попередніх

публікаціях, унаслідок специфіки, і в цьому трагізм ситуації, Україна перебуває в зоні «подвійної периферії»: коли Росія є фактично напівпериферією Європи, а Україна до останнього часу зійшла до рівня периферії Росії [4].

Однак, з другого боку, як зазначав у інаугураційній промові Петро Порошенко, «європейська демократія для мене – найкращий спосіб державного правління, винайдений людством». А тому нічого дивуватися, «що на відміну від нас, країни європейської спільноти побудували економіку вільної конкуренції, нових ідей, ділової ініціативи, наполегливої праці, постійного самовдосконалення. Так буде і в Україні» [1].

А поки що доводиться виходити з того, що є – враховуючи особливості періоду «дикого капіталізму» і специфіку олігархічно-бюрократичного корпоративізму, що панував у нашій країні впродовж двох десятиліть незалежності. За такої спадщини Україні як представниці світової периферії не позаздриш – вона фактично приречена на режим виживання в ролі «внутрішньої колонії» своїх же таки олігархів та «зовнішньої залежної території» міжнародних транснаціональних корпорацій, які викачують із неї фінанси, переводячи їх в офшорні зони. Хоча все це є самоочевидним і вкрай гнітюче сприймається населенням України. Однак сьогодні, коли ми сповнені рішучості вступити в новий етап свого розвитку, не зайвим буде й проілюструвати глибину та поширеність кризи, якої зазнала наша країна.

Так, досліджуючи обсяги незадекларованих світових фінансів на замовлення міжнародної неурядової організації «Tax Justice Networks» (Мережа податкової справедливості), екс-головний економіст «McKinsey&Co» Джеймс Генрі повідомляє, що за 20 років незалежності України на офшорні рахунки було виведено 167 млрд дол. (при цьому Генрі вважає свою оцінку консервативною, оскільки вона враховує лише економічні активи, нехтуючи нерухомістю, яхтами та предметами мистецтва) [5]. А ще останнім часом із України було виведено додатково 70 млрд дол. Саме про це було заявлено прем'єр-міністром Арсенієм Яценюком із трибуни Верховної Ради України: «За останні три роки із фінансової системи України на офшорні рахунки було виведено у загальному підсумку близько 70 млрд дол. США. Виводилися кошти, які бралися як кредити під

державні гарантії й розкрадалися представниками попереднього уряду» [6]. Що й говорити – одні лише ці цифри яскраво демонструють рівень деградації колишньої політичної влади в Україні, що й викликало, врешті-решт, феномен Євромайдану.

Звичайно, тут слід враховувати й той факт, що частина грошей із офшорних зон поверталася в Україну у вигляді інвестицій, які офіційно значилися як «закордонні». Тобто, кошти в принципі не розтанули як дим, вони просто змінювали «порт прописки», і було б справедливо, щоб хоча б якась частина із них була повернута в Україну у вигляді податків. Однак окремі заклики запровадити податок на приватизацію якимось швидко затухали в системі олігархічного корпоративізму, притаманній для пострадянського простору.

Україна в цьому процесі виведення коштів не одинока. Із інших пострадянських регіонів також значна частина засобів була отримана внаслідок несправедливої приватизації державних активів у «лихії» 1990-ті роки, а потім виведена в офшори. Як стверджує згадуваний вище Джеймс Генрі, із Росії, наприклад, за два десятиліття незалежності теж було виведено майже 800 млрд дол. через офшори. І в цьому процесі пострадянська бюрократія й західні «акули капіталу» знайшли повне взаєморозуміння. Описуючи механізм їх «зчіпки», професор Каліфорнійського університету (Берклі) Мануель Кастельс на прикладі Росії показує, що «групи інтересів» нуворишив – особливо менеджери кампаній і урядові апаратники, – які очолили процес приватизації на пострадянському просторі, утримували найціннішу власність під своїм власним контролем. При цьому вони занизили ціни акцій приватизованих кампаній з тим, щоб запропонувати суттєвий прибуток іноземним партнерам у обмін на швидко отриману готівку, яка найчастіше осідала на їх банківських рахунках.

Приклали руку до розвалу пострадянської економіки, зазначає Кастельс, і зарубіжні наукові консультанти внаслідок безвідповідальних рекомендацій на шляху впровадження фундаменталістської політики вільного ринку з боку Міжнародного валютного фонду. Вони консультували політично недосвідчених пострадянських економістів, які раптово опинилися на командних постах через параліч держав «нової демократії», що погрузли в заплутаних інтригах між політичними фракціями, де розбурхалися

політичні амбіції. Внаслідок взаємодії внутрішніх і зовнішніх груп інтересів кримінальна і напівкримінальна економіка виросла до пропорцій, нечуваних у розвинутих капіталістичних країнах, встановлюючи зв'язки із світовою кримінальною економікою і перетворюючись в фундаментальний фактор як всередині власних країн, так і на міжнародній арені [7].

Означена модель суспільної трансформації практикувалася, практично, на всьому пострадянському просторі, в тому числі і в Україні. У підсумку, утворилася широка зона «периферійного капіталізму», яка цілком вплелася в систему економічної взаємозалежності, забезпеченої мережевими інформаційними інструментами гнучкого реагування на рівні «давоських хлопчиків» з метою прийняття ними доленосних для світу рішень.

Однак технологічно приваблива для управління мережева система сучасного капіталізму виявилася не такою вже й привабливою в гуманітарній площині на рівні конкретної людини праці. Так, їй була зовсім байдужою подальша доля переважної частини пострадянського простору. Власне, як і доля решти світу за межами «золотого мільярда». Судячи з матеріалів Дж. Генрі, у сучасному світі глобальні тіньові статки належать нині менше ніж 10 мільйонам людей. При цьому 9,8 трильйонів доларів із загального обсягу коштів на офшорних рахунках володіє лише 92 тисячі людей. Так що податкові надходження, що отримуються із цих джерел, могли б бути цілком достатніми для оздоровлення економічного становища багатьох країн, у тому числі й України. Однак все це в ідеалі.

Звичайно, не можна стверджувати, що нічого не робиться взагалі. Здійснюються, наприклад, певні практичні кроки щодо наведення порядку. Так, агенти ФБР і Міністерства фінансів США прибули в Київ, щоб допомогти уряду України розкрити фінансові злочини, здійснені урядом зміщеного з поста четвертого Президента Віктора Януковича, і постаратися повернути вивезені із країни мільярди доларів. Як повідомив міністр юстиції США Ерік Холдер, Сполучені Штати – не єдина країна, що намагається повернути украдені кошти: «Уряди цілого ряду країн висловили заінтересованість у співробітництві в рамках міжнародних фінансових мереж з метою розкриття фінансових надходжень, здійснених попереднім

режимом, щоб в такий спосіб спробувати повернути частину викрадених активів» [8].

Як повідомлялось, у Женеві також розпочато розслідування стосовно самого Віктора Януковича і його старшого сина Олександра. Їх підозрюють у «відмиванні» грошей. Євросоюз також прийняв постанову про заморожування активів ряду громадян України, які підозрюються у незаконному присвоєнні державних коштів й причетності до порушення прав людини. Врешті-решт, 29–30 квітня в Лондоні відбулася дводенна міжнародна зустріч з питань надання допомоги українському уряду щодо повернення виведених активів. На цій зустрічі були високі представники правоохоронних органів США, Великобританії, Австрії тощо. З метою конфіденційності під час закритих зустрічей спілкувалися між собою лише представники фінансових розвідок 33 країн світу, які могли поділитися між собою інформацією про фінанси Януковича та його оточення. Однак про результати цієї зустрічі можна буде судити лише деякий час по тому. Теоретично гроші, власне, можна й повернути в Україну. Зарубіжні країни готові надати й практичну допомогу для повернення цих коштів. Але реальність така, що якщо Україна не надасть належної інформації про їх злочинне походження, то навіть ті кошти, які на сьогодні є замороженими на рахунках європейських банків, зарубіжні країни змушені будуть розморозити [9].

А ось тут і виникають проблеми, оскільки в Україні мають визначитися, хто ж на урядовому рівні буде відповідати за повернення коштів. Найбільшою проблемою виявилось те, що до останнього часу була відсутня координація уряду й правоохоронних органів. Та й, крім цього, є ще багато заторів. Професіональні юристи, що спеціалізуються на поверненні виведених активів, звертають увагу на те, що є офшори із різними ступенями захисту: в одних акції оформлені на пред'явника, а тому реального бенефіціара встановити неможливо, а в інших – менша ступінь захисту, і можна побачити, хто є реальним утримувачем грошей. Крім класичних офшорів, гроші можуть перебувати на закордонних рахунках ЕС, США чи Швейцарії. Основоположним документом, на котрий можна спиратися, виводячи ці гроші, – це конвенція ООН про протидію корупції, що була ратифікована Україною 2006 року і вступила в дію у 2010 році. Але для її

успішної реалізації необхідно зібрати доказову базу того, що той чи інший чиновник вивів гроші із держбюджету, а також що цей чиновник саме на цих рахунках тримає гроші, виведені з бюджету: «І якщо до цього докласти сил, то все це реально можна доказати. Інша справа, що світова практика не має багато позитивних результатів» [10].

Дещо неоптимістичний для України висновок експертів. У цій ситуації можна було зрозуміти Арсенія Яценюка, який відверто заявляв, що державна казна розкрадена і порожня, а тому він і не може гарантувати поліпшення ані сьогодні, ані завтра: «Ми стоїмо перед неймовірними економічними викликами, і щоб їх подолати, нема іншого виходу, як вдаватися до вкрай непопулярних рішень, які будуть торкатися субсидій, тарифів, скорочення соціальних програм, збереження фінансової системи країни. В Україні вводиться найжорсткіша за всю історію української фінансової системи нова система контролю і скорочення бюджетних витрат» [11].

За умов, що склалися, виникає запитання: чи є якась можливість для України вийти із зони периферії та, перемістившись ближче до ядра капіталістичної світ-системи, набути хоча б статусу напівпериферії? В цілому, перспективи тут не надто оптимістичні. Ще в 2009 році український академік Валерій Геєць попереджав урядові кола про те, що із 133 держав, що посіли місце у списку після «великої двадцятки» (G-20), всього 20 країн за останні 50 років змогли скоротити своє відставання від країн-лідерів. Решта 113 держав не змогли просунути вперед. Понад те – 43 із них володіють лише формально державною атрибутикою, потрапивши у повну залежність від транснаціональних та регіональних корпоративних кланів. Україна в той час перебувала у числі названих 113 відстаючих держав і опинилася перед більш ніж очевидною загрозою потрапляння в число 43 квазісуверенних держав. І не в останню чергу через дефіцит суспільної довіри до державних інституцій, внаслідок чого не було можливості вивести із тіньового обороту як мінімум 40% ВВП чи залучити в економіку заощадження своїх громадян, які були ретельно сховані від своєї «рідної» криміналізованої держави [12].

Звичайно, у світовій практиці були винятки, коли ядро капіталістичного Заходу вважало за доцільне підключити якусь державу із зони периферії чи напівпериферії у зону, ближчу до центру. Так, наприклад, у повоєнні роки світ був вражений німецьким чудом, а за

ним – японським, південнокорейським чи тайванським. Однак тут не останню роль відіграли складові феномену холодної війни – окупаційний американський режим плюс широкі інвестиції в інноваційне чи масове виробництво зробили свою справу. Про це досить відверто визнав Крейг Калхун – президент американського Social Science Research Council, що відає фінансуванням соціальних досліджень. Як вважає Калхун, існує хибний погляд, згідно з яким усе, що відбувається всередині країни, цілком і повністю залежить від того, добре чи погано управляється, а значить – і розвивається ця держава. Насправді ж *«успішний чи неуспішний розвиток окремої держави багато в чому визначається не її власною волею до перемоги, а тим, чого від неї хоче решта світу і наскільки він дозволяє їй успішно розвиватися.* Ось вам приклад. Якщо ми хочемо пояснити економічний успіх Південної Кореї, то, ймовірноше за все, ми будемо робити це, оперуючи такими фактами, як висока норма накопичень, трудова дисципліна й вдала технологічна імітація. Однак насправді ви маєте розглядати розстановку політичних і економічних сил у світі, яка привела до появи у Кореї можливості досягти усіх цих успіхів» (курсив наш. – Авт.) [13].

У нашому випадку ситуація поки що протилежна. З боку України останнім часом активно демонструється готовність до прийняття своєрідного «плану Маршалла», однак з боку Заходу якогось певного сигналу у відповідь поки що не поступало. Саме на цьому факті акцентував свою увагу голова делегації Європейського парламенту в комісії парламентського співробітництва «ЄС – Україна» Павел Коваль. Він нагадував про 13 мільярдів дол., отриманих Європою від США після Другої світової війни. Після «революції троянд» Сполучені Штати не пожаліли грошей на реформи в Грузії. Однак, зазначає він, після «помаранчевої революції» в Україні 2004–2005 років світ нічого не запропонував Україні: «У остаточному підсумку це закінчилося Євромайданом, кровопролиттям і втраченими роками на реформи. Сьогодні нам потрібен новий план Маршалла» [14]. Однак це поки що окрема думка депутата Ковалю, але аж ніяк не Євросоюзу.

У зв'язку з невизначеним статусом на вершині політичної піраміди України (відсутність легітимного Президента до виборів у травні 2014 р.) Брюссель став маневрувати з підписанням Угоди

про Асоціацію України з Європейським Союзом – розбивши Угоду на частину політичну і економічну. Не виключено, що європейці на той час просто сумнівалися в здатності України реалізувати цей важливий документ. Слабкість українського уряду тоді їх просто лякала. За наявної кризової ситуації вистраждана з таким трудом Угода могла бути проваленою або ж, у всякому разі, дискредитованою. За цих умов, звісна річ, мали бути зроблені відповідні кроки з українського боку на шляху утвердження демократії.

Характер виборів Президента України продемонстрував консолідацію усіх патріотичних, проукраїнських, проєвропейських сил: «Навколо ідеї незалежності, свободи, гідності, правової держави, європейської інтеграції об'єдналася вся Україна і все світове українство. Народ своє вагоме слово сказав. Під час революційних подій. Під час спротиву агресії. Під час виборів. Тепер черга – за нами, за владою» [1].

Але й владі тут не позаздриш. Не в останню чергу їй доводиться шукати взаєморозуміння з представниками великого капіталу. Хоча б для того, щоб заручитися їх підтримкою щодо зміни правил гри, які до останнього часу культивувалися олігархічним капіталізмом. Чи підтримають олігархи курс на демократизацію країни? Поки що все не так однозначно. Судячи із загострення ситуації в Донбасі, там відбувається подвійна гра, коли ті чи інші фінансово-промислові групи намагаються виторгувати в урядових кіл пільгові умови для ведення свого бізнесу. Отже, залишається не лише сподіватися, але й докладати максимальних зусиль. Новообраний Президент України це усвідомлює: «Ми здолаємо всі труднощі. Відстоїмо територіальну цілісність нашої держави, забезпечимо мир та спокій. Нас уже ніхто не оберне в рабів криміналу та бюрократії, в прислужників колоніальної влади» [1].

Глобальне політичне пробудження

А чи нема тут якогось елементу нездійснених надій і сподівань? Далекі, що ні. Як говорив свого часу Віктор Гюґо, «можна протистояти нашестю армій, але неможливо зупинити ідею, час якої прийшов». Закономірно виникає запитання: а чи прийшов цей час? І друге: а яка ж магістральна ідея нашого часу?

Не претендуючи на оригінальність, пошлемося на авторитет Збігнева Бжезінського. В ряді своїх знакових виступів – в канадському Монреалі (травень 2010 р.), російському Ярославлі (вересень 2011 р.) і французькій Нормандії (жовтень 2011 р.) – він намагався дати відповідь на предмет: 1) глобального політичного пробудження; 2) принципів глобального співробітництва; 3) архітектури майбутнього глобального управління. Магістральною ідеєю XVIII–XIX століть, вважає він, була *ідея свободи*. В XX столітті – *ідея захисту демократії від тоталітаризму*. А в XXI столітті лідируюче місце посіла *ідея універсальної людської гідності*. Універсальність останньої ідеї полягає в тому, що *вона, з одного боку, вміщує в собі ідеали свободи і демократії, а з другого – принципи поваги до культурного розмаїття і націленості на ліквідацію соціальної несправедливості* [1].

Що ж являє собою це «глобальне політичне пробудження», яке піднесло ідею універсальної людської гідності? Адже і в Україні, за оцінкою Петра Порошенка, «переможна Революція Гідності змінила не лише владу. Країна зробилася інакшою. Іншими стали люди. Настав час невідворотних позитивних змін» [1].

Які ж витоки та рушійні сили цієї революції? Яким чином вона може вплинути на подолання Україною непривабливого статусу «подвійної периферії»? На наш погляд – щонайбільш безпосередньо. Адже це пробудження є не просто бунтом проти «дикого капіталізму». Насамперед це глобальне політичне пробудження є не чим іншим, як повстанням периферії проти її експлуатації з боку «золотого мільярда» в рамках існуючої глобальної капіталістичної світ-системи. І тому є вагомі докази.

Проблема соціальної поляризації світу не нова, вона досить повно описана експертами Римського клубу. Однак лише в останні роки глобальне політичне пробудження змусило по-іншому поглянути на покоління «міленіумів» – покоління молоді, що народилося напередодні XXI століття – як могутній політичний фактор, що кидає виклик функціонуючій системі суспільного розвитку.

Уже XX століття відчувало на собі гігантський зсув у системі «природа–суспільство–людина». Лише за XX століття кількість населення зросла з 1,4 мільярда людей до 6 мільярдів, а нині, в XXI столітті, вона досягла уже 7,2 мільярда осіб. Цей період

відзначений серйозними змінами в соціальній структурі населення Землі: лише так званий «золотий мільярд» людей розвинутих країн користується повною мірою досягненнями сучасної культури, а шестимільярдна зона світової периферії утворює «полюс злиденності», потерпаючи від голоду, хвороб і поганої освіти. Експерти прогнозують, що коли населення Землі досягне 10 мільярдів людей (а це, згідно з експертними даними, гранична кількість, яку наша планета може прогодувати), населення «полюса злиденності» уже сягне 9 мільярдів осіб, при тому, що населення «полюса благополуччя», судячи з усього, залишиться незмінним.

Варто враховувати й те, що кожна людина, яка проживає в розвинутих країнах, чинить у 20 разів більший тиск на природу, ніж людина із країн, що розвиваються. За експертними підрахунками, якщо кожен житель Землі буде споживати стільки, скільки середній американець, нам потрібен буде обсяг ресурсів у розмірі... п'яти планет. Тому суспільство все більшою мірою виступає проти споживацького ставлення до життя і за необхідність прийняття моделі стійкого (достатнього) розвитку. Необхідно менше використовувати води, бензину, газу, менше купувати речей тощо. Все зазначене вище стосується безпосередньо України. Стан її екології плачевний, оскільки він несе на собі відбиток світової периферії. Йдеться і про забруднення довкілля, безпосередньо пов'язане з високо затратною економікою; і низьку енергетичну ефективність та невикористання природних джерел енергії; і про деградацію ґрунтів та низьку якість їх використання; і про всезростаючі розміри індустриальних відходів та забруднення питної води; врешті-решт, – про необхідність збереження біорізноманіття в довкіллі.

Шляхи розв'язання цих проблем на світовому рівні зазнали певної еволюції. Найбільшою мірою пошуком концептуального розв'язання глобальних проблем стали перейматися вчені, зокрема під егідою Римського клубу. Спочатку була висунута *ідея «органічного зростання» світової економіки і культури* як єдиного організму (М. Месаревич, Е. Пестель). Далі вихід стали вбачати в утворенні *всесвітніх інститутів з контролю над глобальними соціокультурними й економічними процесами* (Я. Тінберген). У подальшому свого розвитку зазнала *ідея глобального управління світом* із єдиного центру у формі «всесвітньої держави». В 1990-ті

роки ідея «світового уряду» все ж поступається *проектам глобального співробітництва держав* зі збереженням життєво важливої ролі ООН (доповідь «Наше глобальне сусідство», 1996 р.). А вже в ХХІ столітті дедалі більшого значення набуває поняття «*глобальне громадянське суспільство*», під котрим розуміються всі люди Землі, що активно вирішують глобальні проблеми там, де це не здатні зробити національні уряди.

Але що таке «глобальне громадянське суспільство»? Бжезінський уточнює це досить довільно трактоване поняття, виділяючи з нього найбільш радикальний, на його погляд, революційний елемент. Насамперед – це населення світової периферії, що перебуває нині у стані політичного бродіння. Під впливом ЗМІ – газет, радіо, телебачення, Інтернету – активна частина населення третього світу створює спільноту, охоплену почуттям обурення й задрощів до «золотого мільярда», і стає викликом існуючій глобальній ієрархії на чолі зі Сполученими Штатами Америки. Ці потужні соціальні зсуви – результат усвідомлення населенням світової периферії безпрецедентного рівня соціальної несправедливості, результат обурення злиднями і нехтуванням людською гідністю. Серед цього населення особливе місце посідає молодь до 25 років, заряджена нетерпінням. Революційна загостреність цієї групи народжується серед мільйонів студентів, сконцентрованих часто у вишах досить сумнівного інтелектуального рівня. Усвідомлюючи досить низький рівень професійної підготовки, і, разом з тим, отримуючи досвід суспільно-політичної діяльності, вони готові до найрадикальніших кроків. Як пише Бжезінський, «потенціальні революціонери, вони являють собою еквівалент бойового пролетаріату ХІХ і ХХ століть» [15].

Цей контингент і є рушійною силою глобального політичного пробудження. Бжезінський акцентує увагу на тому, що цей політичний рух є глобальним за своїм географічним виміром, всеохоплюючим стосовно соціальної структури (за винятком віддалених громад в сільській глушині), різоче юним за своїм соціальним складом, а тому відкритим до політичних закликів, які надходять із транснаціональних джерел, внаслідок синергетичного впливу грамотності і засобів масової комунікації. Внаслідок впливу ЗМІ сучасні політичні пристрасті можуть бути розігрітими й спрямова-

ними навіть на досить віддалені цілі, не зважаючи на відсутність такої об'єднуючої доктрини, як марксизм.

Ситуація, що склалася, викликає нервозність серед сильних світу цього. Це знайшло своє відображення у доповіді за назвою «Міленіуми», винесеній міжнародною консалтинговою фірмою Deloitte на обговорення міжнародного економічного форуму в Давосі в 2014 році. В доповіді «міленіумами» названо тих, хто народився пізніше 1983 року. До 2025 року вони будуть становити 75% всієї робочої сили у світі, а значить, саме від них багато в чому буде залежати подальше існування людської цивілізації.

Представлений цією фірмою аналіз показує, що репутація як держави, так і бізнесу серед молоді на сьогодні є вкрай низькою, хоча лише співробітництво держави і бізнесу, з одного боку, а також громадянського суспільства – з другого, уповні зможуть забезпечити розв'язання найбільш серйозних соціальних проблем. У цій ситуації як ніколи зростає роль організацій громадянського суспільства, здатних генерувати достойні ідеї. Однак, як це не печально, до цих пір ці організації не мають ані достатніх засобів, ані належної інфраструктури для досягнення своїх цілей. Саме тому «міленіуми» у всьому світі вимагають змін, і з їхніми вимогами важко не погодитися.

Дискусії в Давосі 2014 року підтвердили спадкоємність уже досить-таки усталеного курсу Заходу. Насамперед – зняття соціальної напруги широких верст обездоленого населення. Як вихід із наявної ситуації, на думку глави Міжнародного валютного фонду Крістін Лагард, ключовим і визначальним завданням економічного розвитку провідні аналітики вбачають необхідність зростання середнього класу в світі, здатність забезпечити консолідацію громадянського суспільства з урахуванням появи соціальних мереж, всезростаючої міграції й необхідності зміни концепції громадянства в сучасному світі. Тобто, світ потребує нових соціальних підходів для аналізу домінуючих глобальних трендів [16].

Підсумкові висновки консалтингової фірми зводилися до того, що відповідальність за суспільство в подальшому не можна покласти виключно на уряд. Бізнес-лідери також повинні дедалі більшою мірою пропонувати молоді унікальний набір знань і вмінь, які лише в поєднанні з фінансовими ресурсами як державного, так і

неурядового секторів мають можливість створити могутній інноваційний мікс. У підсумку, на Всесвітньому економічному форумі було поставлено завдання «Змінити світ», сприяючи: 1) інноваційному мисленню; 2) розвитку інноваційних навичок; 3) досягненню реальних позитивних зрушень. Тобто, в роботі з молоддю слова аж ніяк не повинні розходитись із ділами. Адже лише на шляху практичного втілення в життя реальних економічних і політичних реформ є можливість відновити віру «міленіумів» – новітньої робочої сили і висунутих із її рядів майбутніх лідерів [17].

Як стоїть справа в Україні? Судячи з усього, питома вага молоді в суспільно-політичному житті країни об'єктивно буде зростати. Але викликає тривогу те, що за час першого двадцятиліття незалежності відбулося шестимільйонне скорочення населення України, а нині ця скорботна цифра досягає семи мільйонів. Смертність випереджає народжуваність. До того ж на ринок робочої сили поступово виходять люди, народжені під час демографічної кризи 1990-х років, що загострює ситуацію. Якщо в 2000 році нараховувалося 11 мільйонів дітей у віці до 14 років, то уже в 2009 їх кількість скоротилася у два рази – до 6,5 мільйона дітей. Система освіти однією із перших відчула на собі необхідність глибоких реформ, коли в 1990-х роках притьмом опустіли дитячі садки за наявності 14 мільйонів пенсіонерів.

Коли країна увійшла в нульові роки ХХІ століття, в Україні трудилося лише 44% жителів країни (трохи більше 20 мільйонів). До того ж, у молодіжному середовищі відбувається загрозливе розшарування. З одного боку, молодь намагається уникнути трудоулаштування в промисловому секторі, де важка робота пов'язана з ризиком для здоров'я і життя. Вона віддає переваги фінансовому й офісному сектору, торгівлі й державному управлінню (навіть не зважаючи на невисокий рівень заробітної плати). І це не можна засуджувати – така вимога часу.

Але при цьому необхідно враховувати, що заробітна плата «білих комірів у Києві в середньому вдвічі нижча, ніж в столиці Росії, і в чотири-п'ять разів нижча, ніж у Великобританії. Все це відображається на продуктивності праці. Згідно з соціологічними опитуваннями, близько 43% громадян України визнають, що могли б трудитися краще, якби при цьому збільшилася їх заробітна плата.

Близько 8% признаються, що на роботі вони відверто ухиляються від виконання покладених на них обов'язків. І лише 15% наших співвітчизників вважають, що викладаються на всі 100% [18].

Виникає запитання: чи ж потрібно дивуватися, якщо, згідно з останніми опитуваннями кадрового порталу НН.ua, 44% офісних працівників України збираються виїхати на працю в інші країни. Ще 52% задумуються над такою перспективою і лише 4% не планують нікуди виїжджати. Найбільш поширені причини міграційних настроїв такі: низька заробітна плата (41%), відсутність перспектив (36%), неможливість професійної реалізації (32%). Ще 29% прагнуть виїхати через нестабільну політичну ситуацію в країні, 26% мріють про більш високу заробітну плату, а ще 12% збираються відкрити в іншій країні свій бізнес [19].

Чи є у цих людей якісь перспективи щодо реалізації свого потенціалу? Судячи з усього, для одних вони можуть бути навіть блискучими, але для інших – досить невиразними. Як зазначає Мануель Кастельс, за допомогою сучасних інформаційних технологій провідні транснаціональні компанії можуть відшукати й найняти необхідних для фірми людей, якщо вони, умовно кажучи, будуть перебувати навіть у Сахарі. І навпаки, ці фірми не інтересуються тими людьми і регіонами, які не втягнуті в сучасне інноваційне чи масове виробництво, де люди не становлять інтересу для глобального капіталу ані як виробники, ані як споживачі. Відчайдушні спроби деяких регіонів світу стати частиною глобальної економіки, уникнути маргіналізації наштовхуються на те, що міжнародна організована злочинність намагається використати їх для зміцнення позицій світової кримінальної економіки. У сфері промислового виробництва цей сегмент робочих місць посідають спеціалісти, які за інших обставин не мали б взагалі шансів влаштуватися на роботу. Відсутність конкуренції з боку більш освічених людей занижує їх мотивацію до підвищення професійного рівня – бо ж замінити цей контингент малокваліфікованої робочої сили практично ніким [7].

У підсумку, на ринку праці України зримо виявилася тріщина загального глобального розколу: між традиційним індустріальним «родовим» трудом, з одного боку, і «самопрограмованим» трудом нового інформаційно підготовленого покоління – з другого. А

лінію вододілу між ними (що поглиблюється) проклала освіта. Для представників «самопрограмованого» труда на перший план виходить освіта як можливість і здатність «перепрограмувати» себе відповідно до безкінечних змін і нових завдань у процесі удосконалення й ускладнення виробництва. Однак для цього контингенту необхідне нове інноваційне виробництво. А замість нього в Україні все ще працює старе, що залишилося від радянських часів, «трофейне» обладнання, на котрому працюють представники «родового» труда, яких ніщо не стимулює до «самопрограмування» й підвищення знань.

Зазначені тенденції характерні не лише для України, але і для решти світу – ситуація економічної депресії завжди і всюди негативно відбивається на долі молоді. Так, Лайза Кан, економіст з Йельської школи менеджменту, порівняла кар'єру випускників університетів, які закінчували навчання в роки безробіття, з кар'єрою тих, чий випуск припав на період економічного піднесення. Ті, кому не поталанило, показали у підсумку набагато гірший результат, причому не лише у перші роки після закінчення університету, але і впродовж усього життя. Коментуючи зазначену тенденцію, лауреат Нобелівської премії Пол Кругман пише: це і є «руйнівний ефект тривалого безробіття: якщо людей, котрі тривалий час залишаються без роботи, починають розглядати як нездатних її знайти, в довготривалому плані це призводить до скорочення ефективної сили економіки, а отже, до зменшення її продуктивності. Десь у такому ж становищі виявляються випускники університетів, які змушені погоджуватися на роботу, що не вимагає отриманих ними під час навчання професійних навичок: час іде, і вони можуть відкрити для себе, що зведені до рівня некваліфікованих працівників, в крайньому разі, в очах потенційних працедавців, що робить освіту непотрібною» [20].

Проблема погіршується тим, що коли – і якщо – економіка врешті-решт починає відновлюватися, вона стикається з обмеженнями виробничої здатності. Стає зрозумілим, що без зміни політичного курсу економіка ще довго буде залишатися кволою. І така тенденція аж ніяк не радує нинішнє керівництво України. Десятки і сотні тисяч людей постійно знаходять і втрачають своє робоче місце, часто скочуючись у структури тіньової, якщо не криміналь-

ної, економіки. Все це переростає в людські кризи, провокує хвороби, тяжіння до наркотиків/алкоголю, загрожує втратою заощаджень і потраплянню в кредитний капкан. Збільшується прошарок людей, де грань між соціальними виключенням і щоденним виживанням все більш розмивається. Частина колишнього радянського сегмента спеціалістів і науково-технічних працівників все ще намагається утриматися на плаву, не скотитись до рівня люмпенізованої робочої сили соціально недієздатних людей. Разом з тим, стихійно вибудовується справжня спіраль виштовхування людей з виробничого циклу (та й справжнього соціального виключення), яка веде до особистісної деградації.

Розкол у соціальній структурі робочої сили приніс з собою і політичне протистояння молоді: освіченої, з одного боку, і малоосвіченої молоді – з другого. Він зримо поглиблює розмивання не лише залишків класової, але й національної солідарності. Але увесь трагізм ситуації полягає в тому, що цей освітній ценз провокує соціальне виключення, з одного боку, освічених і потенційно багатих сегментів майбутнього постіндустріального суспільства (їх цінністю до останнього часу нехтували, а їхня значимість як виробників/споживачів була не запитувана чи примітивно ігнорувалася). І навпаки, з другого боку, малоосвічена молодь депресивних регіонів теж часто-густо залишалася без роботи і примітивно використовувалася в ролі «штурмовиків», що відстоювали ідеали віджилих форм індустріального суспільства. Врешті-решт, і одні, й другі опинилися на Майдані. Лише студентство провідних університетів ми побачили на одному боці барикад – на Євромайдані, а малоосвічену молодь депресивних регіонів країни, так званих «тітушок» – на другому, на Антимайдані.

Ось цей клубок проблем і засвідчив нам, що об'єктивно «міленіуми» (як освічені, так і малоосвічені) політизуються щоденно і щогодинно. Лише одні стали розуміти, що коли не візьмуться за політику, то політика візьметься за них. Адже недарма одним із найчастіше використовуваних понять в часи інтерв'ю на Майдані було – «ДІСТАЛИ». Одначе є й інші – молодь, яка живе «то поняттям», які привили їм куратори депресивних регіонів. Обидві ці групи молоді поставлені перед вибором альтернативи: яка система влади і форма державності є для них найбільш прийнятною?

Судячи з усього, вузькоспеціалізований труд, пов'язаний з індустріальним виробництвом, конвеєром – тяжіє до «сильної руки». І навпаки: «самоорганізований» труд інформаційного суспільства тяжіє до децентралізації владних повноважень і утворення сучасної геометрії влади.

Осмислюючи все пережите, чи можна було в цій ситуації ставити запитання: «хто кого»? Адже це – два контингенти переважно молодих громадян однієї і тієї самої України? Саме їм судилося жити разом і адекватно відчувати на собі «спільність історичної долі». Необхідно було аж надто постаратися, щоб розбудити ненависть у цих молодих серцях, маючи на меті свої власні корисливі інтереси і відсікаючи тим самим Україну від цивілізованого світу. А потім ще й звинувачувати «міленіумів» у екстремізмі!

Нинішнє керівництво України виявляє усе більшу стурбованість і навіть тривогу, викликану економічними кризами і соціальним виштовхуванням молоді із суспільних процесів. У своїй інавгураційній промові Президент України Петро Порошенко чітко визначив майбутній магістральний тренд досягнення суспільної консолідації: «Наявність роботи – це те, що дає людині можливість жити безбідно. Найбільше професійне задоволення я досі отримував саме від створення робочих місць. Що може втішати людину більше, як праця та гідна зарплата за неї? Робочі місця мають організовувати підприємці. А от справи глави держави – це забезпечення таких умов, коли ніхто і ніщо не заважає працювати. Держава цінуватиме внесок роботодавця та платника податків в економіку та соціальну сферу. Забезпечення людей роботою та гідною оплатою – це перша гарантія внутрішнього миру та національної безпеки. Хоча управління економічними процесами належать до компетенції вільного ринку або Уряду, Президент як гарант Конституції зобов'язаний забезпечити умови для інноваційної економіки та соціальної справедливості. Справедливий розподіл багатства – це нагальна вимога часу. Але перш ніж національне багатство ділити, його треба примножити. Україна має все необхідне, щоб забезпечити людям європейський добробут» [1].

Таким чином, наше суспільство все більше наближається до консенсусу – його вже не влаштовує авторитарна політична мобілізація. Всупереч складності й неоднозначності поточного моменту в

Україні, ми маємо чітко усвідомити, що в довготривалому плані лише демократична участь може бути найліпшою гарантією як соціального прогресу, так і політичної стабільності.

---

1. Инаугурационная речь президента Порошенко: полный текст – 112.ua – Версия для печати – 112.ua. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://112.ua/article/print/glavnye-novosti/inauguracionnaja-rech-presidenta-poroshenko-polnyu-tekst-72737.html>

2. Кордосу Ф.Э. Только демократия может укротить рынок / Ф.Э.Кордосу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.globa-laffairs.ru/print/number/n_5756

3. Див.: Валлерстайн И. Миросистемный анализ: введение /И.Валлерстайн. – М.: Территория будущего, 2006. – 247 С.

4. Ткаченко В. Суверенная бюрократия Украины: в зоне двойной периферии / В. Ткаченко // Вестник общественного мнения. Данные. Анализ. Дискуссии. – 2010. – №2 (104). – С.80–88.

5. Всего за два десятилетия из России через офшоры вывезли почти 800 млрд долларов / Против коррупции [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://protivcorr.org/2012/08/05/za-20-let-iz-rossii-viveli-800-milliardov/>

6. Яценюк: Из финансовой системы Украины на офшорные счета было выведено \$70 млрд /фраза [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://frazua/print/27.02.14/189360/jatsenjuk_iz_finansovoj_sistemi_ukrainy

7. Кастель М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / М.Кастель [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Polit/kastel/08.php.

8. Запад обещает вернуть Украине миллиарды, похищенные при Януковиче / Политика [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://maxpark.com/community/politic/content/2585206>

9. Дубровик А. Як повернути вкрадені в українців гроші? / А. Дубровик // День. – 2014. – №81. – 7 травня. – С.6.

10. Украинские деньги, выведенные в офшоры, можно вернуть только в теории – юрист. – Новости – Эксклюзив // Голос Столицы 106 FM Русск. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://newsradio.com.ua/rus/2014_04_03/Ukrainskie-dengi-vivedennie-v-ofshori-mozhno-vernuto-tolkov-teorii-jurist-8895/?print=1

11. Яценюк: предыдущие власти вывели в офшоры 70 миллиардов долларов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.tut.by/world/388660.html>

12. Антикризисным мерам правительства пророчат повал из-за недоверия народа [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rus.newsru.ua/ukraine/02may2009/geecz-print.html>

13. Теория развитого капитализма: Expert.ua. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.expert.ua/print/83/58/1621/>
14. Коваль П. Україні потрібен новий План Маршалла / П. Коваль // День. – 2014. – №14. – С.3.
15. Бжезинский З. Глобальное политическое пробуждение [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://politzone.in.ua/index.php?id=752>
16. Давос между деньгами и футурологией // Коммерсантъ Украина, №9 (1928), 23.01.2014 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.kommersant.ua/doc/2390056>
17. Зальцберг Б. Давос-2014: три способа изменить мир / Б. Зальцберг – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://forbes.ua/opinions/1363796-davos-2014-tri-sposoba-ismenit-mir#print>
18. Попель С. Падение рынка труда Украины: влияние демографических, социальных и экономических факторов / С. Попель [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://dialogs.org.ua/ru/progect/page19237.html>
19. Почти половина украинцев планирует эмигрировать // Вести. – 2014. – 18 марта. – С.5.
20. Кругман П. Выход есть! / П. Кругман [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://thelib.ru/books/pol_krugman/vyhod_iz_krizisa_est-read.html